

بررسی میزان انطباق برنامه‌های درسی مدارس با ویژگی‌های شهروند خوب برای جامعه ی ایران

خلیل غفاری^{۱*}، مریم غضنفری^۲

(۱) استادیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد الیگودرز، الیگودرز، ایران

(۲) دانشجوی کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اراک، اراک، ایران

*نویسنده مسئول: ghaffari20500@gmail.com

تاریخ دریافت مقاله ۹۰/۱/۱۶ تاریخ آغاز بررسی مقاله ۹۰/۱/۲۹ تاریخ پذیرش مقاله ۹۰/۵/۲۳

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی ویژگی‌های شهروند خوب در جامعه ی ایران و همچنین بررسی میزان انطباق برنامه‌های درسی مدارس با این ویژگی‌ها از دیدگاه معلمان دوره ی متوسطه و پیش‌دانشگاهی صورت گرفته است. روش تحقیق حاضر، توصیفی از نوع پیمایشی است. جامعه ی مورد مطالعه در این پژوهش شامل کلیه ی دبیران دوره ی متوسطه و پیش‌دانشگاهی در تمامی رشته‌ها در شهرستان الیگودرز به تعداد ۴۲۵ نفر بوده که بر اساس جدول مورگان تعداد ۲۰۱ نفر به تصادف انتخاب شدند. جهت جمع‌آوری داده‌ها، از پرسشنامه ی محقق ساخته ۲۸ سؤالی با مقیاس پنج درجه‌ای در سه مؤلفه ی حوزه دانش، نگرش و توانایی مدنی شهروند خوب استفاده شد. جهت تعیین روایی از نظر استادان رشته ی برنامه‌ریزی درسی استفاده شد و روایی ابزار از نظر آنها مورد تأیید قرار گرفت. ضریب پایایی پرسشنامه با استفاده از روش آلفای کرونباخ ۰/۸۳ به دست آمد. جهت تجزیه و تحلیل داده‌های به دست آمده در جریان تحقیق از هر دو بخش آمار توصیفی، استنباطی و آزمون آماری خی دو استفاده شد. نتایج نشان داد که اکثر معلمان، ویژگی‌های مطرح شده را به عنوان ویژگی‌های یک شهروند خوب برای جامعه ایران در حوزه ی دانش، نگرش و توانایی مدنی قلمداد کرده اند. همچنین برنامه های درسی دوره ی متوسطه از دیدگاه معلمان انطباق کمی با ویژگی های یک شهروند خوب دارد.

کلید واژه گان: برنامه‌های درسی، ویژگی‌های شهروند خوب، شهروند ایرانی، دوره ی متوسطه و پیش‌دانشگاهی.

مقدمه

درسی^۳ در روزگار کنونی است. بررسی‌ها و مطالعات انجام شده نشان می‌دهد که در اکثر کشورهای جهان، آماده‌سازی کودکان و نوجوانان برای زندگی در جامعه و آموزش راه و رسم مشارکت در مسایل اجتماعی به یک دل‌مشغولی تمام عیار برای مقامات آموزشی تبدیل شده است و طیف وسیعی از تلاش‌ها و تدابیر آموزشی و پژوهشی صرف شناسایی ابعاد شهروندی و نحوه ی پرورش مؤثر ارزش‌ها و ویژگی‌های مورد نظر در دانش‌آموزان می‌گردد. مفهوم تربیت شهروندی مفهومی

بی‌تردید نظام های آموزش و پرورش^۱ در سراسر جهان برای پاسخگویی به نیازها و ضرورت های معینی شکل گرفته و توسعه یافته است که در کانون آن، آماده‌سازی نسل جدید به صورت شهروندانی مؤثر و فعال برای ورود به جامعه است. به عبارت روشن‌تر، تربیت شهروندی^۲، یکی از مهمترین دلایل توجیه کننده ی ضرورت و اهمیت نظام آموزش و پرورش و برنامه‌های

1. Education Systems

2. Citizenship Education

3. Curriculum

است کلی که به مطالعات فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و فنی در جامعه وابسته است و می‌توان آن را به آموزش شیوه‌های زندگی کردن با یکدیگر به طور خاص در یک جامعه و به طور عام در جامعه‌ی جهانی اطلاق کرد (آقازاده، ۱۳۸۵، ص ۴۶).

تربیت شهروندی حوزه‌ای است که در دهه‌های اخیر، برنامه‌ی درسی اکثر کشورها را کانون توجه ویژه‌ی خود قرار داده و به یک عرصه‌ی پر بار پژوهشی تبدیل شده است. مفهوم شهروند^۱ یکی از دیرپاترین مفاهیم سیاسی- اجتماعی است که از دوران یونان باستان تا کنون مورد توجه کثیری از متفکران سیاسی و اجتماعی قرار داشته است. هر چند ممکن است نگاه نظریه‌پردازان مختلف نسبت به اهمیت این مفهوم متفاوت باشد اما به هر صورت جایگاه ویژه‌ی آن در نظام فکر بشر، نشان از اهمیت برجسته‌ی آن دارد. در واقع، مفهوم شهروند در مسیر تطور تاریخ زندگی بشر، متحول شده و در دوران‌های مختلف تفکر سیاسی، از شهروند معانی خاصی استنباط شده است (گلشن فومنی، ۱۳۷۵، ص ۱۷). با این وجود هدف اساسی آموزش شهروندی در هر جامعه‌ای را می‌توان انتقال مجموعه‌ای از دانش‌ها، ارزش‌ها و جهت‌گیری‌های رفتاری ضروری برای دوام و رفاه آن جامعه، به نسل جوان دانست. لذا آموزش شهروندی به دنبال جلب حمایت جوانان از فرهنگ مدنی جامعه^۲ است که این امر از طریق فرایندهای آموزشی تحقق می‌یابد. اگر چه در زمینه‌ی محتوا و همچنین فرایند آموزش شهروندی، تفاوت‌های بسیاری بین کشورهای مختلف وجود دارد، ولی می‌توان اولویت‌هایی را در زمینه‌ی این آموزش، مشخص نمود. اولویت اول در این زمینه، اطلاع از قوانین و احترام به آنها است که نقش اساسی در حفظ

نظم جامعه دارند. اولویت دوم در این زمینه، توسعه‌ی مهارت‌های لازم برای ایجاد یا تغییر قوانین است. اولویت سوم، اکتساب دانش لازم برای مشارکت مؤثر است. شهروند برای ایفای نقش مشارکتی خود نیازمند آگاهی از موضوعات و مسایل اجتماعی است. رأی دادن بدون آگاهی از سیاست‌ها نمی‌تواند مسوولیت‌های شهروند مؤثر را برآورده سازد. اولویت چهارم، آگاهی از رفتاری است که حق احترام متقابل و برابری فرصت‌ها در جامعه را برای همگان به رسمیت بشناسد (شارع پور، ۱۳۸۶، ص ۳۱۸). تحقیقات و تجارب نشان داده‌اند که آموزش شهروندی هنگامی بیشترین تأثیر را دارد که شامل یادگیری‌های فعال باشد و به وسیله‌ی خود افراد جوان هدایت و رهبری شود (هاوس^۳، ۲۰۰۳، ص ۲۱۸).

البته باید اذعان کرد که توسعه‌ی فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی کشور بستگی به حضور فعال شهروندانی آگاه و صاحب توانمندی‌های علمی و مهارت‌های لازم برای توفیق در زندگی اجتماعی، فردی و حضور آنان در عرصه‌های سازندگی دارد. لازم است برای تربیت این چنین شهروندانی در برنامه‌های درسی کلیه‌ی مدارس و کانون‌های آموزشی در مقاطع تحصیلی از دوره‌ی ابتدایی تا پایان تحصیلات دانشگاهی، تجدید نظر اساسی صورت پذیرد و نقش آموزش‌های رسمی در ارتباط با تربیت شهروندی پررنگ‌تر شود. بدون تردید، پرورش روحیه‌ی مشارکت‌جویی و توانایی کار کردن با دیگران، روحیه‌ی خدمت به جامعه در جهت بهزیستی اجتماعی، روحیه‌ی کار طلبی و کار جویی، پرورش روحیه‌ی انصاف و عدالت‌خواهی، تقویت روحیه‌ی متعهد بودن به ارزش‌های آزاد منشانه‌ی انسانی و پذیرش مسوولیت‌های حرفه‌ای و شغلی و... مستلزم تغییرات و

^۱. Citizen

^۲. Civil Society Culture

^۳. House

شخصی^{۱۲}، دانش محوری در سطح محلی- ملی و جهانی^{۱۳}، سخت کوشی^{۱۴}، وطن دوستی^{۱۵}، تبعیت از قانون^{۱۶}، نوع دوستی^{۱۷}، مشارکت فالکس^{۱۸} (۲۰۰۱)، مسوولیت‌پذیری^{۱۹}، بسط ارتباطات انسانی^{۲۰}، کل‌نگری^{۲۱}، احترام به اصول اخلاقی^{۲۲} و مهر محمدی (۱۳۸۱) نیز در تحلیلی، اندیشه ورزی و ژرف‌اندیشی، سعه ی صدر و تحمل اندیشه‌های مخالف، قانون‌گرایی و قانون‌پذیری^{۲۳}، احساس خود ارزشمندی^{۲۴}، عزت و اعتماد به نفس^{۲۵}، تمایل به رقابت سازنده^{۲۶}، عدم تمکین به روابط مبتنی بر قدرت مستبدانه^{۲۷}، تقویت روحیه ی پرورشگری و کنجکاوی^{۲۸}، تمایل به تفکر خلاق و واگرا^{۲۹} در حل مسایل مبتلا به محیط پیرامون، توانایی و جرأت در ابراز اندیشه^{۳۰} را از جمله ویژگی هایی می داند که مفهوم شهروندی بر آنها مبتنی است (واحد و کاظمی، ۱۳۸۳، ص ۴۹).

با توجه به این مؤلفه ها، اگر آموزش مدرسه‌ای (رسمی) با ارزش‌های خانواده همسو باشد، بهتر می‌تواند کودک را در جامعه‌پذیری (شهروندی) آماده سازد. جداسازی فرهنگ های قومی از فرهنگ ملی و ارج نهادن به فرهنگ قومی، موجبات جداسازی آموزش و پرورش

اصلاحات در محتوای دروسی از جمله تاریخ، جغرافیا، تعلیمات مدنی و اجتماعی و سایر دروس مرتبط با تربیت شهروندی است. در طول سال ها با تغییرات عمده‌ای که در جهان چه از نظر نظام های سیاسی و چه از جهت پیشرفت های علمی به وجود آمد در برخی از جوامع، آموزش دینی از آموزش های عمومی کنار گذاشته شد و در برخی از جوامع به عنوان یکی از اهداف و ارزش های والا همچنان پایدار مانده است. در عین حال ارزش های دیگری متناسب با زمان و تغییرات شگرف اجتماعی به آن افزوده شد، از جمله ی یکی از ارزش‌هایی که مرتبط با اهداف مذکور بود و امروز در همه کشورهای دنیا اشتیاق وافر برای آموزش آن وجود دارد، برنامه‌های درسی مبتنی بر آموزش شهروندی است. آموزش و پرورش از یک سو به دلیل ارتباط مستقیم و بی‌واسطه‌ای که با کودکان و نوجوانان دارد، در کنار خانواده، و سایر نهادهای اجتماعی از جمله مذهب، وسایل ارتباط جمعی، اثر ویژه ای در شکل‌گیری شخصیت اجتماعی نسل آینده می گذارد (گی روشه، ۱۹۹۱، به نقل از آشتیانی، ۱۳۸۵، ص ۶۸). صاحب نظران با توجه به نوع نگاه خود مؤلفه های مختلفی را برای شهروندی در نظر می‌گیرند. مینکلر^۱ (۱۹۹۸)، احساس تعهد^۲، احساس برابری^۳، کنجکاوی و ترقی طلبی^۴، اطاعت از قانون^۵، توجه به نفع عمومی^۶، مشارکت و غیره را از جمله مؤلفه های اساسی شهروندی می‌داند. توماس اس دی^۷ (۲۰۰۴)، مشارکت^۸، تعاون، همکاری^۹ و همکاری^۹ و دانایی محوری^{۱۰} و لیو^{۱۱} (۲۰۰۴)، آراستگی

11. Liu, Meihui
12. Personal Adornment
13. Knowledge at the Local Level – National and Global
14. Hard Work
15. Patriotism
16. Obey The Law
17. Altruism
18. Falks
19. Responsibility
20. Human Communication
21. Revisions
22. Respect for Ethical Principles
23. Oriented and Rule of Law
24. Their Sense of Worthiness
25. Esteem and Confidence
26. Manufacturers Tend to Compete
27. Unwiling to Authoritarian Power Relations
28. Strengthen the Spirit of Ingiry and Curiosity
29. Tend to be Creative and Divergent Thinking
30. Express Ideas

1. Minkler
2. Sense of Commitment
3. Sense of Equality
4. Curiosity and Promote Justice
5. Obey the Law
6. Given the Public interest
7. Dee, Thomas. S
8. Partnership
9. Cooperation
10. Knowledge-based

عوامل محیطی دوران گذشته با حال در ارتباطند و در فرهنگی شدن فرد دخالت دارند. بدین جهت می‌توان با القای ارزش‌های فرهنگی، انسان فرهنگی خاص تربیت کرد (عسکریان، ۱۳۸۰، صص ۷۱-۶۵). اما یک شهروند فرهنگی خوب کیست؟ عمده‌ترین خصیصه‌ی آن کدام است؟

تقویت روحیه‌ی پژوهشگری^۹ عمده‌ترین خصیصه‌ی شهروندی با فرهنگ محسوب می‌شود. در این راستا تربیت دانش‌آموزانی جستجوگر و پژوهشگر در واقع کمک به تربیت انسان فرهنگی است. این امر نیز در وهله‌ی اول مانند هر رفتار دیگر مستلزم ایجاد علاقه و انگیزه در آنان است. برانگیختن و علاقمند ساختن صحیح دانش‌آموزان به مطالعه و پژوهش، مستلزم توجه و سازماندهی آن از طریق برنامه‌ی درسی است. تنها در سایه‌ی رویکرد نظام مند برنامه‌ی درسی و مراحل توالی آن می‌توان انگیزش پژوهشی متناسب با هر مرحله را در دانش‌آموزان ایجاد کرد. در کلاس پژوهش-محور دانش‌آموزان از انواع روش‌هایی که دانشمندان در سازماندهی دانش و تدوین اصول به کار می‌برند آگاه می‌شوند و در این کلاس‌ها معلمان می‌کوشند تا زبان پژوهشگری اندیشمندان و مهارت‌های مورد نظر را به دانش‌آموزان بیاموزند. آموزش پژوهشگری^{۱۰} به این دلیل طراحی شده است که دانش‌آموزان به طور مستقیم به جریان تفکر علمی کشیده شوند و هدف آن پرورش نظم فکری در دانش‌آموزان و ایجاد مهارت‌های لازم برای طرح پرسش و پژوهش و کاوش برای دست یافتن پاسخ به سؤالات است. این روش، نیازمند مشارکت فعال دانش‌آموزان است. یکی از مؤلفه‌های ایجاد علاقه و انگیزه در دانش

رسمی را از خانواده فراهم می‌کند و ستیزی بین خانواده و مدرسه به وجود می‌آورد؛ ستیزی که ریشه‌ی ارزشی دارد. نتیجه‌ی این مقوله «نوسان تفکر پذیرش»^۱ است که موجب شکل‌گیری تضادهایی بین خانواده و کودک می‌شود. به مرور کودک نوجوان می‌شود و خود را در میان ایده‌ها و تبعیض‌های قومی می‌بیند و باید با فرهنگ جدید مدرسه درآمیزد. این ستیز حاصل فرآیند «به‌ظاهر پنهان اما آشکار است»^۲ که در این بین، قوی‌ترین عامل تربیت، یعنی فرهنگ قومی، تضعیف شده است (عسکریان، ۱۳۸۵، ص ۱۳۵).

گروهی فرهنگ^۳ را ترکیبی از رفتارها و منش فراگرفته از اعضای یک جامعه یا یک قوم دانسته‌اند. این ترکیب رفتارها متضمن ارزش‌های مادی و معنوی است. از مفهومی که بیان شد می‌توان نتیجه گرفت که فرهنگ دربرگیرنده‌ی عوامل مربوط به شناخت^۴، اعتقادات^۵، هنر^۶، اخلاقیات^۷، حقوق و آداب و رسوم^۸ است که فرد از جامعه‌ی مربوط به خود کسب می‌کند و به تعبیر دیگر، فرهنگ میراث اجتماعی^۹ است. هر انسانی دارای ارزش‌های فرهنگی خاص است که به او اجازه‌ی انطباق با جامعه‌ی او را می‌دهد. در این انطباق بازتاب‌های رفتار فرد رنگ جامعه‌ی خود را دارد. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که فرهنگ تلفیقی از آموخته‌های محیطی است و به دور از ماهیت ارزشی فرهنگ‌ها، هر فرد دارای سلامت جسمی و ذهنی در شرایط مناسب محیطی بر حسب تناسب استعدادهای فردی خود، می‌تواند یک انسان فرهنگ یافته شود. در این گذر از حالتی به حالت دیگر،

1 . Swing by Thinking

2 . Culture

3 . Recognition

4 . Beliefs

5 . Art

6 . Morality

7 . Rights and Customs

8 . Culture and Social Heritage

9 . Researcher Morale Boost

10 . Researcher Training

عنوان جایگاه فرهنگ های قومی در تربیت شهروندی نشان داد که در برنامه ی درسی مدارس ایران تسهیلات لازم برای برقراری رابطه ی مطلوب اقوام حاشیه ای کشور با سایر اقوام مرکزی بسیار ضعیف بود و شاخص احساس هم گرایی ملی در برنامه درسی پایین تر از حد انتظار برآورد شده است. که پرورش دانش آموزان در سایر ابعاد شهروندی را تحت تأثیر قرار می دهد. همچنین در پژوهش آشتیانی و همکاران (۱۳۸۵) که با هدف ارزیابی و اولویت بندی مهارت های شهروندی مورد نیاز برای تدریس آنها در دوره ی دبستان انجام پذیرفت، به ترتیب متغیرهای مردم سالاری^۶، مشارکت سیاسی^۷، انجمن های محلی^۸، هنجارهای اجتماعی^۹ و مؤلفه های اقتصادی^{۱۰} بیشترین حد امتیاز را به خود اختصاص دادند. وزیری و جهانی (۱۳۸۵) در پژوهشی که به منظور اولویت بندی مهارت های شهروندی مورد نیاز دانش آموزان دبستانی انجام دادند، نشان دادند که مهارت های شهروندی مورد نیاز دانش آموزان دارای اولویت های زیر بوده است. این اولویت ها عبارتند از: ۱. مهارت های حل مسأله^{۱۱} ۲. مهارت تصمیم گیری^{۱۲} ۳. مهارت روابط مؤثر اجتماعی^{۱۳} ۴. مهارت مقابله با هیجان و استرس^{۱۴} ۵. مهارت شهروند جهانی بودن^{۱۵} ۶. مهارت تفکر انتقادی^{۱۶} ۷. مهارت های اقتصادی در اداره ی زندگی^{۱۷} ۸. مهارت به کار بردن نکات ایمنی^{۱۸} ۹.

آموزان نسبت به مطالعه و پژوهش، نیاز به فهمیدن^۱ در نظر گرفته شده است. در یک بافت پژوهش محور می توان تعادل شناختی دانش آموزان را با پرسش های چالش برانگیز و معما گونه، نشان دادن رویدادهای شگفت انگیز، مواجه ساختن آنها با پدیده های ناهمخوان و... را برهم زد تا آنها برای دستیابی به تعادل مجدد، فعالانه به مطالعه، کاوش، پژوهش و آزمایش روی بیاورند.

دانش آموزان دوره ی متوسطه در سن جوانی به سر می برند و در این سن نیاز به استقلال و خود مختاری در آنها بیش از پیش مهم و تعیین کننده است. تنها در سایه ی تحقق یافتن این نیاز است که آنها احساس کنترل بر محیط پیرامون خود را تجربه می کنند و این احساس سبب رضایت خاطر آنها می شود. دانش آموزان با جستجوگری و کاوشگری در محیط^۲، پی گیری سؤالات شخصی^۳، آزمایش^۴، مطالعه و پژوهش^۵ و سایر فعالیت ها بر محیط محیط پیرامون خود اثر می گذارند و ضمن انجام دادن این فعالیت ها و دستکاری ها، استقلال و کنترل خود را احساس می کنند و این باور در آنها شکل می گیرد که تغییرات ایجاد شده در محیط نتیجه ی اقدامات و فعالیت های آنهاست. در برنامه های درسی طراحی شده اگر نیاز به استقلال دانش آموزان به طرز متعادل و مناسب در نظر گرفته شود، در آنها انگیزه ی مناسب برای مطالعه و پژوهش به منظور پاسخ دهی به این نیاز شکل می گیرد؛ و تحقق یافتن این نیاز سبب افزایش ادراک کنترل و شایستگی دانش آموزان می گردد (رضایی و همکاران، ۱۳۸۷، ص ۱۶۴). در این حوزه پژوهش های نسبتاً خوبی صورت گرفته است. عسکریان (۱۳۸۵) در پژوهشی با

6. Democracy

7. Political Participation

8. Local Community

9. Social Norms

10. The Economic Component

11. Problem Solving Skills

12. Decision-Making Skills

13. Effective Relationships and Social Skills

14. Excitement and Stress Coping Skills

15. Skill of a Global Citizen

16. Critical Thinking Skills

17. Economic Expertise in the Life

18. Apply the Skills Safety Tips

1. Need to Understand

2. Search and Explore the Environment

3. Pursuit of Personal questions

4. Test

5. Study

همان اندازه که آموزش ریاضیات و علوم از اهمیت ملی برخوردار است، کشورها بایستی در جهت اعتلای آموزش شهروندی نیز تلاش نمایند.

جیمز^{۱۱} (۲۰۰۳) اظهار داشته است که، آموزش قانون مداری و قانون انسانی^{۱۲}، همکاری، قبول تفاوت‌ها^{۱۳}، مردم سالاری واقعی، حرمت نهادن به کیفیت و تنوع^{۱۴}، رفع تبعیض نژادی^{۱۵} و پرهیز از تعصبات فرقه‌گرایانه^{۱۶} از ضروریات آموزش شهروند جهانی است، اما به طور نسبی می‌توان گفت عملکرد اکثر نظام‌های آموزشی در این زمینه‌ها پایین‌تر از حد انتظار است و این ضروریات باید محور برنامه ریزی درسی مدارس باشد. در پژوهش دیگری سیرز و وون^{۱۷} (۲۰۰۵) نشان دادند که ویژگی‌هایی نظیر، توانایی برای مذاکره و مشارکت با دیگران^{۱۸}، احترام به تفاوت‌ها و تضادها^{۱۹}، گوش دادن سازنده به دیگران^{۲۰}، توانایی به دست آوردن اطلاعات^{۲۱} (از کتابخانه، اینترنت، جلسات عمومی) و بیان عقاید و ایده‌ها^{۲۲}، اطمینان و جرأت برای فراکنشی عمل کردن^{۲۳}، داشتن عقاید مستقل^{۲۴}، مسوولیت‌پذیری و استقلال^{۲۵}، دانش درباره‌ی اموری چون نحوه‌ی سازمان یافتن جامعه، نحوه‌ی عملکرد دولت ملی و محلی^{۲۶}، آگاهی از عقاید و دیدگاه‌های اساسی احزاب سیاسی عمده‌ی کشور^{۲۷}، ایدئولوژی و فلسفه‌ی سیاسی^۱، را می‌توان به

بهداشت جسمی^{۱۰}، مسوول بودن و همدلی^۲، ولی پور (۱۳۸۶) در پژوهشی میزان دانش و مهارت شهروندی دانشجویان را مورد مطالعه قرار داد. نتایج این پژوهش نشان داد که میانگین دانش و مهارت شهروندی دانشجویان پایین‌تر از حد متوسط است. از طرف دیگر نظرات اساتید در این پژوهش بیانگر آنست که آموزش عالی در پرورش ابعاد تربیت شهروندی چندان موفق نبوده است.

پریور^۳ (۲۰۰۱) در پژوهشی ویژگی‌های زیر را برای شهروندی مطلوب در نظر گرفته است، که عبارتند از: آگاهی از حوادث و رویدادهای جاری جامعه و جهان^۴ و آگاهی از عملکرد دولت^۵، ایفای مسوولیت‌های خانوادگی^۶، توانایی بررسی ایده‌ها و عقاید مختلف^۷، توانایی اتخاذ تصمیمات معقولانه^۸ و مشارکت در مسایل مدرسه یا جامعه‌ی محل^۹، علاقه و نگرانی نسبت به رفاه و آسایش دیگران، رفتارهای اخلاقی و پذیرش تنوع^{۱۰}. در پژوهشی که توسط پورتا و همکاران (۲۰۰۱)، به نقل از ایزدی و آقامحمدی، (۱۳۸۶) بر روی ۲۸ کشور انجام شد، دانش و نگرش دانش‌آموزان ۱۴ ساله در رابطه با ابعاد سیاسی، اجتماعی و اقتصادی تربیت شهروندی مورد بررسی قرار گرفت، نتایج تحقیق بیانگر این بود که بین آگاهی و دانش شهروندی افراد چهارده ساله کشورهای مورد مطالعه تغییرات چندانی وجود نداشته است. اما در مورد نگرش‌ها، دامنه‌ی تغییرات بین کشورها بیشتر است. براینده مطالعه‌ی پورتا و همکارانش این است که به

5. James Arthur

12. Education Orientation Law and Humanitarian

13. Accept Differences

14. Build Respect for the quality and Diversity

15. Elimination of Racial Discrimination

16. Avoiding Sectarian Bias

11. Sears & Yvonne

18. Ability to Negotiate and Cooperate With Others

19. Respect for Differences and Contradictions

20. Listen Constructively to Others

21. Ability to Obtain Information

22. Express Opinions and Ideas

23. Confidence and Courage to Pro-Active

24. Having an Independent Opinion

25. Accountability and Independence

26. National and Local Government Performance

27. Awer of the Opinions and Views of Political Parties

1. Physical Health

2. Being Responsible and Empathy

3. Prior

4. Awer of the Incidents and the World Community

5. Knowledge of Government Performance

6. Fulfill Family Responsibilities

7. Ability to Explore Different Ideas and Opinions

8. Ability to Make Sensible Decisions

9. School or Local Community Participation in Issues

10. Excludes a Variety of Ethical Behavior

ی درسی موجود دوره ی متوسطه می پردازد. و در این راستا در صدد پاسخ گویی به پرسش های زیر بوده است: سؤال اصلی اول: ویژگی های شهروند خوب در جامعه ی ایران در سه حوزه ی دانش مدنی، نگرش مدنی و توانایی مدنی کدامند؟

سؤال ویژه ی اول: ویژگی های شهروند خوب در حوزه ی دانش مدنی در جامعه ی ایران چیست؟

سؤال ویژه ی دوم: ویژگی های شهروند خوب در حوزه ی نگرش مدنی در جامعه ی ایران چیست؟

سؤال ویژه ی سوم: ویژگی های شهروند خوب در حوزه ی توانایی مدنی در جامعه ی ایران چیست؟

سؤال اصلی دوم: برنامه های درسی تا چه حد با ویژگی های شهروند خوب در جامعه ی ایران انطباق دارند؟

سؤال ویژه ی چهارم: آیا برنامه های درسی دوره ی متوسطه و پیش دانشگاهی با ویژگی های شهروند خوب دانش مدنی، انطباق دارد؟

سؤال ویژه ی پنجم: آیا برنامه های درسی دوره ی متوسطه و پیش دانشگاهی با ویژگی های شهروند خوب نگرش مدنی، انطباق دارد؟

سؤال ویژه ی ششم: آیا برنامه های درسی دوره ی متوسطه و پیش دانشگاهی با ویژگی های شهروند خوب توانایی مدنی، انطباق دارد؟

روش تحقیق

با عنایت به ماهیت موضوع پژوهش روش این پژوهش توصیفی از نوع پیمایشی^۱ است. جامعه ی مورد مطالعه در این پژوهش شامل کلیه ی دبیران (زن و مرد) دوره ی متوسطه و پیش دانشگاهی در تمامی رشته ها در شهرستان الیگودرز است که تعداد آنها در دوره ی متوسطه

عنوان ویژگی های مطلوب شهروندی قلمداد نمود. مطالعات چیدو(۲۰۰۵)^۲ نشان دادند که حتی در ابعاد اجتماعی و سیاسی تربیت شهروندی که بیشتر از سایر ابعاد مورد تأکید برنامه ریزان درسی بود، شکاف محسوس و تا حد مطلوبی احساس می شود اگرچه به معنی کل و در حالت تلقی لفظی، بعد سیاسی و اجتماعی تربیت شهروندی، کشورها با هم اشتراکاتی دارند ولی در محتوا و اولویت کیفیت آموزش بسیار با هم متفاوتند.

باید پذیرفت که بدون داشتن تصویر و توصیفی روشن از فرایند تربیت شهروندی در هر جامعه نمی توان به تدوین اهداف^۳، اصول^۴، روش ها^۵ و مراحل تربیت ناظر بر وضع مهیاسازی افراد به عنوان شهروندان مورد پسند جامعه پرداخت. برای این کار ابتدا باید به سؤالاتی پاسخ داد از جمله این که انسان آرمانی جامعه به عنوان شهروند به کدام مقصد باید رهنمون شود؟ یا این که حرکت او به سوی این هدف چگونه باید سامان یابد؟ با چه قواعد، اصول و شیوه های تربیتی باید ویژگی ها، مهارت ها، نگرش ها، ارزش های لازم برای زندگی در جامعه ی محلی و جهانی را به وی آموخت تا به عنوان عضو مفید نقش آفرین باشد؟ (آقازاده، ۱۳۸۵، ص ۴۶).

تربیت شهروندی حوزه ای است که در دهه های اخیر، برنامه ی درسی اکثر کشور ها را کانون توجه ویژه ی خود قرار داده است و به یک عرصه ی پر بار پژوهشی تبدیل شده است. با توجه به این که تعلیم و تربیت دارای وجهه ی رسمی و غیر رسمی می باشد، پژوهش حاضر متوجه جنبه ی رسمی بوده است و به بررسی نقش و جایگاه مؤلفه های تربیت شهروندی در فراهم سازی برنامه

1. Ideology and Political Philosophy

2. Crick & Chiodo

3. Setting Goals

4. Principle

5. Methods

6. Descriptive - Survey

داده‌ها استفاده شد همچنین از جدول و نمودار جهت روشنی و پراکندگی داده‌ها استفاده شد. در این بخش نیز از آزمون خی دو جهت بررسی نظرات نمونه ی آماری و تعمیم آن به جامعه ی آماری با استفاده از نرم افزار SPSS استفاده شد.

یافته ها

در این قسمت، یافته های توصیفی با استفاده از روش های آمار توصیفی ارایه می شود. با توجه به داده‌های جدول فوق بیش از نیمی از جامعه ی آماری تحقیق یعنی معلمان را مردان تشکیل می‌دهند در حالی که تعداد زنان کمتر از نصف می‌باشد. همچنین با توجه به داده‌های جدول فوق بیشترین تعداد معلمان در گروه متوسطه بخش نظری می‌باشد که این رقم ۶۵ درصد آمار تعداد کل معلمان را تشکیل می‌دهد و مابقی آمار معلمان به ترتیب به گروه فنی حرفه‌ای، کاردانی و پیش دانشگاهی قرار دارند.

سؤال ویژه ی اول: ویژگی های شهروند خوب در حوزه ی دانش مدنی در جامعه ی ایران چیست؟

۱۸۳ مرد و ۱۹۵ زن می‌باشد و در دوره ی پیش دانشگاهی ۲۳ مرد و ۲۴ زن می‌باشد که مجموع آنها به تعداد ۴۲۵ نفر می‌رسد. جهت تعیین حجم نمونه از جدول مورگان استفاده شد که بر این اساس ۲۰۱ نفر انتخاب شدند. با توجه به این که موضوع تحقیق تأثیری در رشته‌های دبیران مربوطه نداشت لذا از شیوه ی نمونه‌گیری تصادفی ساده استفاده شد و نمونه ی آماری با استفاده از جدول اعداد تصادفی از حجم جامعه ی آماری انتخاب شدند. در این پژوهش جهت جمع‌آوری داده‌ها، پرسشنامه ی محقق ساخته ۲۸ سؤالی با مقیاس پنج درجه‌ای در سه مؤلفه ی حوزه ی دانش مدنی شهروند خوب با ۸ مؤلفه، حوزه ی توانایی مدنی شهروند خوب با ۱۱ مؤلفه و حوزه ی نگرش مدنی خوب با ۹ مؤلفه استفاده شد. جهت تعیین روایی از نظر استادان رشته ی برنامه‌ریزی درسی استفاده شد و روایی ابزار از نظر آنها مورد تأیید قرار گرفت. ضریب پایایی پرسشنامه با استفاده از روش آلفای کرونباخ ۰/۸۳ به دست آمد. جهت تجزیه و تحلیل داده‌های به دست آمده در جریان تحقیق از هر دو بخش آمار توصیفی و استنباطی شد. در آمار توصیفی از میانگین، انحراف معیار، درصد برای نشان دادن توافق و میزان پراکندگی

جدول ۱. توزیع فراوانی و درصد آزمودنی ها به تفکیک جنسیت و بر حسب گروه

متغیر شاخص	فراوانی	درصد
جنسیت	زن	۲۶۸
	مرد	۳۱۳
متوسطه	۳۷۸	۶۵
گروه	فنی و حرفه ای	۸۸
	پیش دانشگاهی	۴۷
	کار دانش	۶۸

جدول ۲. توزیع فراوانی و درصد نظر معلمان دوره ی متوسطه در خصوص ویژگی های شهروند خوب در حوزه ی دانش مدنی

خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	گویه
۱۲	۲۲	۴۹	۷۸	۴۰	فراوانی درصد
۶	۱۱	۲۴	۳۹	۲۰	آگاهی از قوانین و مقررات اجتماعی
۱۴	۲۴	۵۸	۶۱	۳۶	فراوانی درصد
۷	۱۲	۳۰	۳۲	۱۹	آگاهی از حقوق شخصی
۹	۳۶	۵۶	۵۸	۳۴	فراوانی درصد
۵	۱۹	۲۹	۳۰	۱۸	آگاهی از حوادث و رویدادهای جامعه
۳	۴۱	۶۶	۵۰	۳۷	فراوانی درصد
۲	۲۱	۳۴	۲۵	۱۹	آگاهی از مکاتب عقیدتی و ایدئولوژی
۵	۴۱	۴۹	۵۵	۳۹	فراوانی درصد
۳	۲۲	۲۶	۲۹	۳۱	آگاهی از ساختار و نحوه ی عملکرد دولت ملی و محلی
۱۳	۵۶	۵۰	۴۳	۳۳	فراوانی درصد
۷	۲۹	۲۶	۲۱	۱۷	آگاهی از حقوق بین المللی
۱۵	۴۸	۶۱	۴۲	۲۴	فراوانی درصد
۸	۲۵	۳۴	۲۲	۱۲	آگاهی از عقاید دیدگاه های احزاب سیاسی عمده
۱۶	۵۱	۵۹	۳۸	۲۲	فراوانی درصد
۹	۲۷	۳۲	۲۰	۱۲	آگاهی از وضعیت موجود در جهان معاصر
۸۷	۳۱۹	۴۵۳	۴۲۵	۲۶۵	فراوانی درصد
۶	۲۱	۲۹	۲۷	۱۷	مجموع

با توجه به فراوانی و درصدهای موجود در جدول خوب در حوزه ی دانش مدنی برای جامعه ی ایران فوق می توان چنین بیان کرد که تقریباً ۸۰ درصد معلمان

ویژگی های فوق را به عنوان ویژگی های یک شهروند خوب در حوزه ی نگرش مدنی در جامعه ی ایران چيست؟

جدول ۳. توزیع فراوانی و درصد نظر معلمان دوره ی متوسطه در خصوص ویژگی های شهروند خوب در حوزه ی نگرش مدنی

خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	گویه
۱۰	۱۴	۲۱	۵۹	۵۰	فراوانی درصد
۶	۹	۱۳/۶	۳۸/۳	۳۲/۴	دارا بودن حس وطن دوستی
۱۶	۳۱	۳۴	۵۰	۶۱	فراوانی درصد
۸	۱۶/۱	۱۸	۲۶	۳۲	داشتن روحیه قدرشناسی نسبت به میراث فرهنگی و هویت ملی و مذهبی
۱۴	۳۹	۳۱	۵۲	۵۴	فراوانی درصد
۷	۲۱	۱۶	۲۷	۲۸	داشتن روحیه ی بردباری
۱۹	۲۹	۳۹	۵۳	۵۳	فراوانی درصد
۱۰	۱۵	۲۰	۲۷	۲۷	علاقه و نگرانی نسبت به آسایش و رفاه خود و دیگران
۱۸	۱۷	۳۸	۵۴	۵۷	فراوانی درصد
۱۰	۹	۲۱	۲۹	۳۱	داشتن روحیه ی قانونمداری
۲۱	۳۸	۳۴	۵۳	۴۷	فراوانی درصد
۱۱	۲۰	۱۸	۲۷	۲۴	داشتن روحیه ی انتقادپذیری
۲۴	۲۵	۳۸	۶۶	۲۱	فراوانی درصد
۱۴	۱۴	۲۲	۳۸	۱۲	داشتن اعتقادات و باورهای مستقل
۲۳	۲۶	۶۹	۳۱	۲۸	فراوانی درصد
۱۳	۱۵	۳۹	۱۸	۱۶	خوش بین بودن
۱۸	۳۶	۳۷	۵۸	۴۰	فراوانی درصد
۱۰	۱۹	۲۰	۳۱	۲۱	پذیرش تنوع در جامعه و احترام به آن
۱۶۳	۲۵۵	۳۴۱	۴۷۶	۴۱۱	فراوانی درصد
۱۰	۱۵	۲۱	۲۹	۲۵	مجموع

ویژگی‌های حوزه نگرش مدنی در آموزش شهروندی قلمداد کرده اند.

سؤال ویژه ی سوم: ویژگی‌های شهروند خوب در حوزه ی توانایی مدنی در جامعه ی ایران چیست؟

با توجه به ارقام موجود در جدول فوق و فراوانی‌های به دست آمده می‌توان چنین بیان کرد که تقریباً ۸۵ درصد معلمان ویژگی‌های فوق را به عنوان یکی از اساسی‌ترین

جدول ۴: توزیع فراوانی و درصد نظر معلمان دوره ی متوسطه در خصوص ویژگی‌های شهروند خوب در حوزه ی توانایی مدنی

گویه		خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
مسئولیت پذیری	فراوانی	—	۲۷	۳۲	۵۱	۶۹
	درصد	—	۱۵	۱۸	۲۸	۳۹
احترام به حقوق متقابل	فراوانی	۶	۱۴	۲۲	۳۹	۵۹
	درصد	۴	۱۰	۱۶	۲۸	۴۲
الزام عملی به قانون	فراوانی	۴	۵	۲۲	۴۶	۵۷
	درصد	۳	۴	۱۶	۳۴	۴۳
توانایی تصمیم‌گیری منطقی و معقولانه	فراوانی	۸	۸۱	۴۸	۴۸	۴۳
	درصد	۶	۹	۳۸	۳۸	۳۴
توانایی درک متقابل	فراوانی	—	۱۳	۴۱	۵۵	۳۹
	درصد	—	۹	۲۸	۳۷	۲۶
توانایی رفتار بر اساس اصول اخلاقی و مذهبی مطلوب جامعه	فراوانی	—	۹	۳۹	۵۴	۳۸
	درصد	—	۶	۲۸	۳۹	۲۷
توانایی گفتمان و دیالوگ	فراوانی	۹	۱۲	۴۴	۴۱	۳۸
	درصد	۶	۸	۳۱	۲۸	۲۶
توانایی نقد و ارزیابی	فراوانی	۱۰	۲۸	۵۸	۴۰	۳۳
	درصد	۶	۱۷	۳۴	۲۴	۲۰
توانایی اقدام مستقل	فراوانی	۶	۲۸	۴۹	۶۵	۳۹
	درصد	۳	۱۵	۲۶	۳۵	۲۱
توانایی به دست آوردن اطلاعات ضروری	فراوانی	۹	۲۶	۳۹	۴۴	۴۵
	درصد	۶	۱۶	۲۴	۲۷	۲۸
توانایی مشارکت با دیگران	فراوانی	۸	۲۷	۳۸	۴۳	۴۰
	درصد	۵	۱۸	۲۴	۲۸	۲۶
مجموع	فراوانی	۶۰	۲۰۰	۴۳۲	۵۲۶	۵۰۰
	درصد	۴	۱۲	۲۶	۳۱	۳۰

به عنوان یکی از اساسی‌ترین ویژگی‌های حوزه ی توانایی مدنی در آموزش شهروندی قلمداد کرد.

سؤال اصلی اول: ویژگی‌های شهروند خوب در جامعه ی ایران در سه حوزه ی دانش مدنی، نگرش مدنی و توانایی مدنی کدامند؟

با توجه به فراوانی های به دست آمده از جداول شماره ۲، ۳ و ۴ می توان بیان کرد که اکثر معلمان (یعنی بالای ۸۰٪) ویژگی های مطرح شده در حوزه ی دانش،

با توجه به ارقام موجود در جدول فوق و فراوانی به دست آمده می‌توان چنین نتیجه گرفت که تقریباً ۹۰ درصد معلمان ویژگی های فوق را به عنوان ویژگی‌های یک شهروند خوب در حوزه ی توانایی مدنی برای جامعه ی ایران می‌دانند و کمتر از ده درصد این ویژگی را نپذیرفته‌اند. لذا با وجود این می‌توان ویژگی‌های فوق را

بررسی سؤال ویژه ی چهارم: آیا برنامه‌های درسی دوره ی متوسطه با ویژگی‌های شهروند خوب در حوزه ی دانش مدنی انطباق دارد؟

نگرش و توانایی مدنی برای یک شهروند خوب را پذیرفته اند. با این وجود می توان ویژگی های فوق را به عنوان یکی از اساسی ترین دانش، نگرش و توانایی مدنی شهروند خوب قلمداد کرد و در تصمیمات برنامه ریزان مورد توجه قرار داد.

جدول ۵. توزیع فراوانی و درصد نظر معلمان در خصوص میزان انطباق برنامه‌ای درسی با ویژگی‌های شهروند خوب در حوزه دانش مدنی

خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	گویی
۲۸	۲۹	۵۸	۴۳	۱۹	فراوانی
۱۷	۱۲	۳۵	۲۶	۱۱	درصد
۳۱	۳۶	۵۹	۳۹	۲۳	فراوانی
۱۶	۱۹	۳۱	۲۱	۱۲	درصد
۲۶	۳۳	۶۶	۴۶	۳۰	فراوانی
۱۳	۱۶	۳۳	۲۳	۱۵	درصد
۹	۳۶	۵۵	۴۹	۳۱	فراوانی
۵	۲۰	۳۱	۲۷	۱۷	درصد
۸	۳۱	۵۸	۳۸	۲۹	فراوانی
۵	۱۹	۳۵	۲۳	۱۸	درصد
۷	۳۴	۳۹	۳۸	۴۶	فراوانی
۴	۲۱	۲۴	۲۳	۲۸	درصد
۹	۳۰	۴۶	۴۷	۴۳	فراوانی
۵	۱۷	۲۶	۲۷	۲۵	درصد
۹	۳۹	۵۳	۴۲	۲۹	فراوانی
۵	۲۳	۳۱	۲۴	۱۷	درصد
۱۲۷	۲۶۸	۴۳۴	۳۴۲	۲۵۰	فراوانی
۹	۱۹	۳۱	۲۴	۱۸	درصد

کمی با ویژگی‌های شهروند خوب در حوزه ی دانش مدنی دارد همچنین در ذیل این مساله با استفاده از آزمون خی دو نیز مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است.

با توجه به اطلاعات به دست از جدول فوق می‌توان چنین بیان کرد که بیش از ۷۸ درصد معلمان معتقدند که برنامه‌های درسی دوره ی متوسطه انطباق کم یا خیلی

جدول ۶. آزمون خی دو نظر معلمان در خصوص میزان انطباق برنامه‌ای درسی با ویژگی‌های شهروند خوب در حوزه ی دانش مدنی

تعداد	سطح اطمینان	درجه آزادی	خی دو (X)
۱۴۲۱	۵٪	۴	۱۰۴/۲

است، یعنی برنامه‌های درسی در دوره ی متوسطه انطباق کمی با ویژگی‌های یک شهروند خوب در حوزه ی دانش مدنی دارد.

سؤال ویژه ی پنجم: آیا برنامه‌های درسی دوره ی متوسطه با ویژگی‌های شهروند خوب در حوزه ی نگرش مدنی انطباق دارد؟

با توجه به داده‌های جدول فوق می‌توان نتیجه گرفت که مقدار خی دو محاسبه شده (۱۰۴/۲) با درجه ی آزادی ۴ و در سطح اطمینان ۵٪ $a < 5\%$ بیشتر از خی دو جدول (۹/۴۹) می‌باشد بنابراین می‌توان گفت که تفاوت بین فراوانی‌های مشاهده شده و مورد انتظار معنی‌دار

جدول ۷. توزیع فراوانی و درصد نظر معلمان در خصوص میزان انطباق برنامه‌های درسی با ویژگی‌های شهروند

خوب در حوزه ی نگرش مدنی					
گسویه	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
دارا بودن حس وطن‌دوستی	۱۲	۹	۴۹	۳۹	۳۸
	۸	۶	۳۳	۲۷	۲۶
داشتن روحیه ی قدرشناسی نسبت به میراث فرهنگی و هویت ملی و مذهبی	۱۱	۳۰	۴۲	۳۸	۳۳
	۱۱	۱۹	۲۷	۲۵	۲۱
داشتن روحیه ی بردباری	۲۸	۲۹	۴۶	۴۰	۳۳
	۱۶	۱۶	۲۶	۲۳	۱۹
علاقه و نگرانی نسبت به آسایش و رفاه خود و دیگران	۱۲	۲۸	۳۸	۴۰	۳۵
	۸	۱۸	۲۵	۲۶	۲۳
داشتن روحیه ی قانونمداری	۱۶	۳۹	۴۰	۲۶	۳۹
	۱۰	۲۴	۲۵	۱۶	۲۴
داشتن روحیه ی انتقادپذیری	۲۹	۴۸	۴۱	۲۸	۲۹
	۱۷	۲۷	۲۳	۱۶	۱۷
داشتن اعتقادات و باورهای مستقل	۲۶	۴۹	۴۹	۳۸	۲۹
	۱۴	۲۶	۲۶	۲۰	۱۵
خوش بین بودن	۲۵	۲۸	۵۸	۳۸	۲۹
	۱۴	۱۶	۳۳	۲۱	۱۶
پذیرش تنوع در جامعه و اقوام به آن	۲۸	۴۳	۵۵	۳۱	۳۰
	۱۵	۲۳	۲۹	۱۷	۱۶
مجموع	۱۸۷	۳۰۳	۴۱۸	۳۱۸	۲۹۵
	۱۲	۲۰	۲۷	۲۱	۱۹

با توجه به داده‌های جدول فوق می‌توان چنین نتیجه گرفت که بیش از ۶۰ درصد از معلمان معتقدند که برنامه‌های درسی دوره ی متوسطه انطباق کم یا خیلی کم با ویژگی‌های شهروند خوب در حوزه ی نگرش مدنی دارد. با توجه به این امر در جدول ذیل این امر با استفاده از آزمون خی دو مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است.

جدول ۸. آزمون خی دو نظر معلمان در خصوص میزان انطباق برنامه‌های درسی

با ویژگی‌های شهروند خوب در حوزه ی نگرش مدنی

تعداد	سطح اطمینان	درجه آزادی	خی دو (X)
۱۵۲۱	٪۵	۴	۷۰/۴

با توجه به داده‌های جدول فوق می‌توان نتیجه گرفت که مقدار خی دو محاسبه شده (۷۰/۴) با درجه ی آزادی ۴ و در سطح اطمینان $5\% < a$ بیشتر از خی دو جدول (۹/۴۹) است. بنابراین می‌توان گفت که تفاوت بین فراوانی‌های مشاهده شده و فراوانی‌های مورد انتظار معنی دار است. یعنی برنامه‌های درسی دوره ی متوسطه از دیدگاه معلمان، انطباق کمی با ویژگی‌های یک شهروند خوب در حوزه ی نگرش مدنی دارد.

سؤال ویژه ی ششم: آیا برنامه‌های درسی دوره ی متوسطه با ویژگی‌های شهروند خوب در حوزه ی توانایی مدنی انطباق دارد؟

جدول ۹. توزیع فراوانی و درصد نظر معلمان در خصوص میزان انطباق برنامه‌های درسی با

ویژگی‌های شهروند خوب در حوزه ی توانایی مدنی

خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	گویی	
۲۹	۴۸	۴۹	۴۰	۲۹	فراوانی	مسئولیت پذیری
۱۵	۲۵	۲۵	۲۱	۱۵	درصد	
۱۰	۳۹	۶۱	۴۹	۳۱	فراوانی	احترام به حقوق متقابل
۶	۲۸	۳۸	۲۷	۱۷	درصد	
۱۸	۲۵	۵۶	۵۵	۳۹	فراوانی	التزام عملی به قانون
۹	۱۳	۲۹	۲۸	۲۰	درصد	
۱۴	۳۹	۵۳	۴۹	۲۹	فراوانی	توانایی تصمیم‌گیری منطقی و معقولانه
۸	۲۱	۲۹	۲۷	۱۶	درصد	
۲۱	۴۰	۵۴	۴۸	۳۱	فراوانی	توانایی درک متقابل
۱۱	۲۱	۲۸	۲۵	۱۶	درصد	
۲۱	۴۹	۵۳	۳۸	۹	فراوانی	توانایی رفتار بر اساس اصول اخلاقی و مذهبی
۱۲	۲۹	۳۱	۲۲	۵	درصد	مطلوب جامعه
۲۹	۳۱	۴۹	۵۳	۲۸	فراوانی	توانایی گفت‌وگو و دیالوگ
۱۵	۱۶	۲۶	۲۸	۱۵	درصد	
۳۴	۲۹	۵۹	۴۲	۳۱	فراوانی	توانایی نقد و ارزیابی
۱۷	۱۵	۳۰	۲۲	۱۶	درصد	
۲۶	۳۱	۵۳	۴۴	۳۱	فراوانی	توانایی اقدام مستقل
۱۴	۱۷	۲۹	۲۴	۱۷	درصد	
۲۱	۴۱	۵۶	۴۰	۳۲	فراوانی	توانایی به دست آوردن اطلاعات ضروری
۱۱	۲۲	۲۹	۲۱	۱۷	درصد	
۲۶	۳۸	۴۹	۴۸	۲۶	فراوانی	توانایی مشارکت با دیگران
۱۴	۲۰	۲۶	۲۶	۱۴	درصد	
۳۰۱	۴۱۷	۵۹۲	۵۰۶	۳۱۶	فراوانی	مجموع
۱۵	۲۰	۲۲	۲۵	۱۵	درصد	

با توجه به این امر در جدول زیر این امر با استفاده از

آزمون χ^2 دو مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است.

جدول ۱۰. آزمون χ^2 دو نظر معلمان در خصوص میزان انطباق برنامه‌های درسی با ویژگی‌های شهروند

خوب در حوزه ی توانایی مدنی

تعداد	سطح اطمینان	درجه آزادی	خی دو (χ^2)
۲۱۳۲	۵٪	۴	۱۳۹/۹

ویژگی‌های شهروند خوب در جامعه ی ایران انطباق دارند؟

با توجه به فراوانی های مشاهده شده از جداول شماره ۵، ۷ و ۹ می توان بیان کرد که اکثر معلمان معتقدند که برنامه ی درسی متوسطه انطباق کم یا خیلی کم با ویژگی های شهروند خوب در حوزه ی دانش، نگرش و توانایی مدنی دارد. همچنین نتایج آزمون χ^2 دو نشان داد که بین فراوانی مشاهده شده و فراوانی مورد انتظار در خصوص میزان انطباق برنامه‌های درسی با ویژگی‌های شهروند خوب در حوزه ی دانش، نگرش و توانایی مدنی

با توجه به داده‌های جدول فوق می‌توان نتیجه‌گیری

کرد که مقدار χ^2 دو محاسبه شده (۱۳۹/۹) با درجه ی آزادی ۴ و در سطح اطمینان $5\% < a$ بیشتر از χ^2 دو جدول (۹/۴۹) است. بنابراین می‌توان بیان کرد که تفاوت بین فراوانی مشاهده شده و فراوانی های مورد انتظار معنی دار است، یعنی برنامه‌های درسی دوره ی متوسطه از دیدگاه معلمان، انطباق کمی با ویژگی‌های یک شهروند خوب در حوزه ی توانایی مدنی دارد.

سؤال اصلی دوم: برنامه‌های درسی تا چه حد با

تفاوت وجود دارد. یعنی برنامه‌های درسی دوره ی متوسطه از دیدگاه معلمان انطباق کمی با ویژگی‌های یک شهروند خوب دارد.

بحث و نتیجه گیری

بر اساس نتایج به دست آمده، ویژگی‌های اساسی شهروند خوب در حوزه ی دانش مدنی در جامعه ی ایران از دیدگاه معلمان عبارتند از: آگاهی از قوانین و مقررات اجتماعی، آگاهی از حقوق شخصی، آگاهی از حوادث و رویدادهای جامعه، آگاهی از مکاتب عقیدتی و ایدئولوژی، آگاهی از ساختار و نحوه ی عملکرد دولت در سطح ملی و محلی، آگاهی از حقوق بین المللی، آگاهی از عقاید دیدگاه های احزاب سیاسی عمده ی کشور و آگاهی از وضعیت موجود در جهان. در واقع می توان گفت که یکی از مهمترین ابعاد مؤلفه های آموزش و تربیت شهروندی توجه به مقوله ی آگاهی و دانش از ساختار دولت، مکاتب عقیدتی و ایدئولوژی قوانین و مقررات اجتماعی، حقوق شخصی، حوادث جامعه و حقوق بین المللی است که در بخش حوزه ی دانش مدنی قابل ارایه است و لازم است که در آموزش های رسمی و غیر رسمی و برنامه‌های درسی این حوزه گنجانده شود زیرا آماده کردن و تربیت شهروندانی مطلوب در حوزه ی دانش مدنی یکی از وظایف اساسی تمامی نظام های آموزشی در دنیا است. همچنین ویژگی‌های اساسی شهروند خوب در حوزه ی نگرش مدنی در جامعه ی ایران از دیدگاه معلمان عبارتند از: دارا بودن حس وطن دوستی، داشتن روحیه ی قدرشناسی نسبت به میراث فرهنگی و هویت ملی و مذهبی، داشتن روحیه ی بردباری، علاقه و نگرانی نسبت به آسایش و رفاه خود و دیگران، داشتن روحیه ی قانونمداری، داشتن روحیه ی انتقادپذیری، داشتن اعتقادات و باورهای مستقل، خوش

بین بودن، پذیرش تنوع در جامعه و احترام به آن. در مجموع با توجه به نتایج یافته‌های این سؤال یکی از مهمترین ابعاد مؤلفه‌ای شهروند مطلوب، توجه به حوزه ی نگرش مدنی است که باید در برنامه‌های درسی مقاطع مختلف گنجانده شود زیرا نگرش و تفکر، رفتار انسان را شکل می‌دهد. نتایج پژوهش حاضر با نتایج پژوهش آشتیانی و همکاران (۱۳۸۵) هم خوانی دارد. زیرا آشتیانی و همکاران اولویت مهارت های شهروندی مورد نیاز برای تدریس در دوره ی دبستان را شامل: مشارکت سیاسی، مردم سالاری و هنجارها و قواعد اجتماعی می‌دانند که با نتایج این تحقیق در حوزه ی نگرش مدنی شهروند مطلوب نسبتاً همسان است. پریور (۲۰۰۱) یکی از ویژگی‌های شهروند مطلوب در جامعه ی استرالیا را شامل ویژگی‌های مرتبط با درک و فهم مدنی، با آگاهی از حوادث و رویدادهای جاری جامعه و جهان و آگاهی از عملکرد دولت می‌داند که با نتایج این تحقیق در حوزه ی دانش و نگرش مدنی هم خوانی نسبتاً بالایی دارد. جیمز (۲۰۰۳) نیز توجه به آموزش قانون مداری و قانون انسانی، همکاری، حرمت نهادن به کیفیت و تنوع افکار و پرهیز از تعصبات فرقه گرایانه را از ضروریات آموزش شهروند مطلوب و جهانی می‌داند که با نتایج این تحقیق در حوزه ی نگرش مدنی شهروند مطلوب همسویی دارد. سیرز و وون (۲۰۰۵) در پژوهش خود ویژگی‌های شهروند مطلوب را شامل: داشتن عقاید مستقل، مسوولیت‌پذیری، گوش دادن سازنده به دیگران بیان عقاید و ایده‌ها و احترام به تفاوت ها و تضادها دانستند که با نتایج این تحقیق در حوزه ی نگرش مدنی شهروند مطلوب، همسویی بسیار بالایی دارد. اما ویژگی‌های اساسی شهروند خوب در حوزه ی توانایی مدنی در جامعه ی ایران از دیدگاه معلمان عبارتند از: مسوولیت‌پذیری،

از دیدگاه معلمان، میزان انطباق ویژگی های شهروندی در برنامه های درسی پایین تر از حد متوسط ارزیابی شده است. چیدو (۲۰۰۵) در تحقیق خود به این نتیجه رسید که در حوزه ی توانایی مدنی برنامه ی درسی پایین تر از حد مطلوب است. در حالی که در برنامه ی درسی ما نیز انطباق کمی با ویژگی های شهروند مطلوب وجود دارد.

با توجه به نتیجه گیری این تحقیق می توان بیان کرد که مدارس و نظام آموزشی از یکی از مهمترین کارکردهای خود یعنی تربیت شهروند مطلوب غافل مانده اند و از دست اندرکاران و سایر مسوولین، به ویژه طراحان برنامه های درسی در مقاطع مختلف نظام آموزشی انتظار می رود که اهتمام بیشتری نسبت به این مقوله داشته باشند و در بخش های مربوط به تعیین اهداف، انتخاب محتوا و سازماندهی و اجرای آن توجه بیشتری به مقوله ها و مؤلفه های تربیت شهروندی نمایند.

منابع

- آشتیانی، ملیحه؛ فتیحی، کوروش و یمنی، محمد. (۱۳۸۵). لحاظ کردن ارزشهای شهروندی در برنامه درسی برای تدریس در دوره دبستان. *فصلنامه نوآوریهای آموزشی*، شماره ۱۷. سال پنجم صص ۹۲-۶۷.
- آقازاده، احمد. (۱۳۸۵). *آموزش و پرورش تطبیقی*. تهران: سمت.
- آقازاده، احمد. (۱۳۸۵). اصول و قواعد حاکم بر فرایند تربیت شهروندی و بررسی سیر تحولات ویژگیهای این گونه آموزشها در کشور ژاپن. *فصل نامه نوآوری های آموزشی*، سال پنجم، شماره ۱۷. صص ۴۵-۶۶.
- ایزدی، صمد و آقامحمدی، علی. (۱۳۸۶). *آموزش شهروندی، حقوق انسانی و مسئولیت اجتماعی در*

احترام به حقوق متقابل، الزام عملی به قانون، توانایی تصمیم گیری منطقی و معقولانه، توانایی درک متقابل، توانایی رفتار بر اساس اصول اخلاقی و مذهبی مطلوب جامعه، توانایی گفتن و دیالوگ، توانایی نقد و ارزیابی، توانایی اقدام مستقل، توانایی به دست آوردن اطلاعات ضروری، توانایی مشارکت با دیگران. در مجموع با توجه به نتایج این تحقیق در این حوزه و سایر تحقیقات مرتبط می توان اشاره کرد که یکی از مهمترین جنبه ها و مؤلفه های شهروند مطلوب توجه به حوزه ی توانایی مدنی است که باید در حوزه ی کار برنامه ریزان و مسوولان قرار بگیرد. در این زمینه با پژوهش وزیری و جهانی (۱۳۸۵) همسو می باشد. زیرا آنان مهارت های شهروندی دانش آموزان را شامل، مهارت حل مسأله، مهارت تصمیم گیری، مهارت روابط مؤثر اجتماعی، مهارت خود آگاهی، مهارت اداره ی زندگی، مهارت فناوری اطلاعات و مهارت تفکر انتقادی می دانند که با نتایج این تحقیق در حوزه ی توانایی مدنی مرتبط است.

نتایج تحقیق همچنین نشان داد که برنامه های درسی دوره ی متوسطه و پیش دانشگاهی از دیدگاه معلمان با ویژگی های شهروند خوب (دانش مدنی، نگرش مدنی و توانایی مدنی) انطباق کمی با ویژگی های شهروند مطلوب در حوزه های مزبور دارند. پژوهش حاضر با پژوهش عسکریان (۱۳۸۵) هم خوانی دارد. زیرا پژوهش عسکریان نشان داد که شاخص هم گرایی ملی در برنامه ی درسی ایران پایین تر از حد انتظار بوده است، در حالی که در پژوهش حاضر نیز میزان انطباق برنامه های درسی با ویژگی های شهروندی مطلوب در حوزه ی نگرش مدنی کم و خیلی کم بوده است. ولی پور (۱۳۸۶) نیز میزان دانش و مهارت شهروندی دانشجویان را پایین تر از حد متوسط ارزیابی نمود. در حالی که در پژوهش حاضر نیز

-Chiodo, J. (2005). What do students have to say about citizenship? An analysis of the concept of citizenship among secondary education students. *Journal of social studies Research* Manhattan

- James Arthur. (2003). *Teaching citizenship in the secondary school*. London, David Fulton.

- House, Alexandra. (2003). *Personal, social and health education and citizenship in primary schools*. Ofsted subject report series. 2002-2003.

E-publication. www.ofsted.gov. Uk.

- Prior, W. (2001). *Citizenship education*. Australian experiences. SLO. Netherlands

- Sears, Alan; Yvonne, Hebert. (2005). *Citizenship education*. Canadian education association. In www.cea.ca/media/en/citizenship_education.

نظام آموزش. مقالات برگزیده همایش حقوق شهروندی.

- شارع پور، محمود. (۱۳۸۶). *جامعه شناسی آموزش و پرورش*. تهران: سمت.

- رضایی، اکبر و همکاران. (۱۳۸۷). الگویی برای ایجاد علاقه و انگیزه به مطالعه و پژوهش. *فصل نامه نوآوری های آموزشی*، شماره ۲۵.

- عسکریان، مصطفی. (۱۳۸۰). *جامعه شناسی آموزش و پرورش*. تهران: دانش افروز.

- عسکریان، مصطفی. (۱۳۸۵). جایگاه فرهنگ های قومی در تربیت شهروندی. *فصل نامه نوآوری های آموزشی*. شماره ۱۷.

- گلشن فومنی، محمد رسول. (۱۳۷۵). *جامعه شناسی آموزش و پرورش*. تهران: شیفته.

- واحد چوکده، سکینه و کاظمی، محمد (۱۳۸۳). *شهروندی لازمه شهرنشینی*، تبریز: سمینار علمی تخصصی شهرها و مردم.

- وزیری، مژده و جهانی، شیدا. (۱۳۸۵). مهارت های شهروندی مورد نیاز دانش آموزان دبستانهای شهرستان زلزله زده ی بم. *فصل نامه نوآوری های آموزشی*. شماره ۱۷.

- ولی پور، رقیه. (۱۳۸۶). *بررسی حیطه های شهروندی در نظام آموزش عالی از دید اساتید و دانشجویان (مطالعه موردی دانشگاه مازندران)*. تهران، ۱۳۸۷ همایش جهانی شدن و بومی ماندن برنامه درسی: چالش ها و فرصت ها.

Quarterly Journal of Educational Psychology
Islamic Azad University Tonekabon Branch
Vol. 2, No. 2, summer 2011, No 6

The Study of the Adjustment Level of School Curriculums with the Characteristics of a Good Citizenship in Iran Community

Ghaffari. Khalil^{*1}, Ghazanfari. Maryam²

1) Associate professor. Department of Education, Islamic Azad University, Aligoudarz Branch, Aligoudarz, Iran

3) M.A Student. Islamic Azad University, Arak Branch, Arak, Iran

*Corresponding author: ghaffari20500@gmail.com

Abstract

This study has been done to investigate the characteristics of a good citizen in Iran community as well as the adjustment level of school curriculums with these characteristics from the viewpoint of high school teachers. The research method of the study was descriptive survey. The population of the study included all teachers of high schools and pre-universities of different courses in Aligoudarz. The population included 425 participants out of whom 201 people were randomly selected based on Morgan table as a sample of this study. The data were gathered by the researcher-made questionnaire including 28 questions based on Likert scale in 3 components: knowledge, attitude and the civil ability of a good citizen. The reliability of the study was confirmed by curriculum planning teachers. The content validity of the questionnaire was measured 0.83 by using Cronbach Alpha. The findings of the study were analyzed by using descriptive and inferential statistics and Goodness-of-fit Chi square. The results of the study indicated that most of the teachers figured the mentioned characteristics as the characteristics of a good citizen in knowledge, attitude and civil ability in the community of Iran. In addition, from the teachers' viewpoint, high school curriculums had a little adjustment with the characteristics of a good citizen.

Key Words: Curriculums, Characteristics of a Good Citizen, Iranian Citizen, High School or Middle School.
